

کلکسیون‌های موسسه تحقیقات علوم باغبانی

موسسه تحقیقات علوم باغبانی^۱

تاریخچه

اولین کلکسیون درختان میوه به زیتون تعلق دارد که ژنوتیپ‌های آن در باغ سازمان کشاورزی گرگان و باغ زیتون تالموعلی آباد در سال‌های ۱۳۱۷ و ۱۳۳۹ احداث شد. پس از آن کلکسیون درختان میوه به منظور حفظ و نگهداری گونه‌های باغبانی ایران شامل گونه‌های سردسیری تا نیمه گرمسیری و گرمسیری و گونه‌های نواحی حاره، کلکسیون‌های مختلف درختان میوه ایجاد شدند. این کلکسیون‌ها در استان‌های مختلف کشور احداث شده‌اند که می‌توان به کلکسیون ارقام بومی سیب (۱۳۳۴) در مرکز اصلاح نباتات کرج، ارقام بومی گلابی (دهه ۳۰) در اداره کل بررسی‌های باغبانی، ارقام وارداتی پکان (۱۳۴۶) در صفی‌آباد، ارقام بومی بادام (دهه ۱۳۴۰) در آذربایجان شرقی، ارقام انجیر (۱۳۴۸) در ساوه، ارقام بومی انگور (۱۳۵۰) در دزفول، شاهرود، فارس و تهران، ارقام محلی خرما (دهه ۴۰) در اهواز، ارقام تجاری و ژنوتیپ‌های مرکبات (دهه ۴۰) در تنکابن، ارقام تجاری توت فرنگی (۱۳۵۳) در سنندج، ارقام محلی و ژنوتیپ‌های انار (۳۶۶) در یزد، رقم بومی و خارجی گیلاس، آلو، گوجه، هلو و شلیل (دهه ۱۳۷۰) کرج، ارقام محلی و ژنوتیپ‌های گردو (۱۳۶۲) در کرج، توپسرکان و کرمان، ارقام بومی و وارداتی چای (۱۳۶۸) در لاهیجان، ارقام بومی فندق (۱۳۷۰) در کرج و آستارا، ارقام محلی زردآلو (۱۳۸۰) در آذربایجان شرقی، ارقام بومی آلبالو (۱۳۸۵) در کرج، ژنوتیپ‌های زرشک و عناب (۱۳۹۰) در بیرجند، ژنوتیپ‌های وارداتی از گیلان ژاپنی (۱۳۹۲) در لاهیجان اشاره کرد.

معرفی مجموعه کلکسیون‌های موسسه تحقیقات علوم باغبانی و وضعیت موجود

کلکسیون‌های درختان میوه شامل ۴۴۳۳ رقم (ژنوتیپ) از ۴۸ نوع محصول است که در بیش از ۳۲ باغ در موسسه تحقیقات باغبانی کشور، ۷۷ باغ در مراکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی استان‌ها به صورت زنده و در سطحی بالغ بر ۱۵۴ هکتار حفظ و نگهداری می‌شوند که ۲۷۲ نمونه آن شامل ارقام تجاری ثبت شده از ۱۹ گونه مختلف میوه است. بزرگ‌ترین کلکسیون به درختان میوه معتدله با حدود ۲۹۰۰ رقم و ژنوتیپ تعلق دارد که در ایستگاه‌های تحقیقاتی کشور و در سطحی بالغ بر ۶۶ هکتار حفظ و نگهداری می‌شوند. برخی از کلکسیون‌های درختان میوه، از اهمیت جهانی برخوردارند. برای مثال کلکسیون زعفران و انار از کلکسیون‌های بی نظیر و کلکسیون آلو (رتبه پنچ) و زیتون (رتبه سه) از اهمیت قابل توجهی در دنیا برخوردار می‌باشند (جدول ۱).

۱. مرتضی گل محمدی، رعنا دستجردی، احمد مستعان، یحیی تاجور، علی تاج‌آبادی پور، مهران غلامی، رحیم قره‌شیخ بیات، سمیع مرعشی، عزیز تراهی، محمدرضا ایمانی و حسین بیات

جدول ۱- تعداد نمونه و محل نگهداری کلکسیون‌های باغ‌های درختان میوه، گل و گیاهان زینتی، چای و زعفران

استان	مساحت	ایستگاه	تعداد نمونه	محصول	کلکسیون
البرز، خراسان رضوی، اردبیل و سمنان و آذربایجان شرقی	۲۴/۰	کرج، گل‌مکان، مشکین شهر، بسطام و سهند	۷۳۶	آلو، گوجه، هلو، شلیل، گیلاس و آلبالو و زردآلو	میوه‌های هسته دار
البرز، آذربایجان غربی، خراسان رضوی، گیلان و اصفهان	۲۱/۶	کرج، کهریز، گل‌مکان، لاهیجان و اصفهان	۶۹۸	سیب، به، گلابی، گلابی وحشی و ازگیل	میوه‌های دانه دار
خراسان جنوبی	۰/۷	بیرجند	۹	عنان	عنان
قزوین، آذربایجان غربی، کردستان و خراسان جنوبی	۴/۰	تاکستان، کهریز، سنندج و بیرجند	۶۴۰	انگور، توت فرنگی و زرشک	میوه‌های ریز
البرز، همدان، چهارمحال و بختیاری، آذربایجان شرقی، گیلان و خوزستان	۳۷/۵	کرج، تویسرکان، شهرکرد، سهند، اشکورات و صفی آباد	۶۱۵	گردو، بادام، فندق و پکان	میوه‌های خشک
گیلان، خوزستان، کرمان، فارس و مازندران	۱۱/۴	کترا (تنگابن)، ذوقول، جیرفت، داراب و رامسر	۲۵۸	پرتقال، نارنگی، نارنج، لیموشیرین، لیمو ترش، گریپ فروت، کامکوات، بالنگ، پادرنگ	مرکبات
زنجان، فارس، یزد و مرکزی	۳۲/۲	طارم، کارون، یزد، ساوه و استهبانات	۱۰۸۳	زیتون، انار و انجیر	میوه‌های نیمه‌گرمسیری
خوزستان، هرمزگان و کرمان	۱۷/۸	اهواز، حاجی آباد، میناب، عزیزآباد بم	۱۲۸	خرما	خرما
خوزستان، سیستان و بلوچستان، هرمزگان و بوشهر	۲/۱	اهواز، ایرانشهر، میناب، زرآباد و شبانکاره	۵۶	انبه، چیکو، پایابا، تمر هندی، موز، کنار، گواوا، جم، لیچی، گیلاس سورینام، نارگیل و کاستار ایل	میوه‌های گرمسیری
کرمان، سمنان، خراسان رضوی و قزوین	۱/۵	رفسنجان، دامغان، فیض آباد و قزوین	۲۱۰	پسته	پسته
گیلان	۰/۲	فشالم، فجر، نشتارود و ازبزم سیاهکل	۹۴	چای	چای
خراسان رضوی	محدود	گناباد	۱۰	زعفران	زعفران
مرکزی و گیلان	۲/۰	محللات، لاهیجان	۱۳۶۶	درختان و درختچه های زینتی، گل‌های آپارتمانی و فضای آزاد، گل‌های پیازی، رز و داودی	گل و گیاهان زینتی

اثر بخشی، اهمیت اقتصادی و کاربردی

کشور ما منشا بیش از ۲۰ گونه از درختان میوه و بیش از ۹۷ گونه از خویشاوندان وحشی آنها می باشد. بسیاری از منابع ژنتیکی موجود در کلکسیون‌های درختان میوه به صورت مستقیم به وسیله کشاورزان برای احداث باغ استفاده شده‌اند. در این منابع ویژگی‌هایی مانند تحمل به تنش‌های زنده و غیرزنده برای مقابله با شرایط نامناسب اقلیمی و محیطی، کیفیت و عملکرد بالا وجود دارد که برای تولید ارقام جدید به کار برده می‌شوند. تاکنون از این منابع ارزشمند، ارقام متعددی تولید و تکثیر شده‌اند (جدول ۲).

جدول ۱- ارقام معرفی شده موسسه تحقیقات علوم باغبانی منتج از منابع ارزشمند کلکسیون‌ها (۱۳۸۸-۱۴۰۰)

تعداد رقم معرفی شده	کلکسیون	محصول	تعداد رقم معرفی شده	کلکسیون	محصول
۴	مرکبات	نارنگی	۶	گردو	گردو
۴	مرکبات	لیموترش	۵	میوه‌های هسته دار	زردآلو
۱	مرکبات	گریپ فروت	۵	انگور	انگور
۶	زیتون	زیتون	۲	به	به
۶	گل و گیاهان زینتی	زینق و فریزیا	۱۳	سیب	سیب
۵	میوه های گرمسیری	کنار	۴	بادام	بادام
۲	پسته	پسته	۶	میوه‌های هسته‌دار	گیلاس
۲	چای	چای	۲	عنان و زرشک	عنان

برنامه‌های آتی

حفاظت موثر و مناسب از منابع ژنتیکی بومی و خارجی، احیا و تکثیر آنها، توسعه کلکسیون‌های موجود از طریق انتخاب ژنوتیپ‌های بومی و توسعه همکاری‌های مشترک ملی و بین‌المللی، ارتقای مدیریت کلکسیون‌ها از طریق تجمیع و مکان‌یابی کلکسیون‌های جدید، ادامه ارزیابی منابع ژنتیکی موجود برای یافتن ژنوتیپ‌های متحمل به تنش‌های زیستی و غیرزیستی برای پروژه‌های به‌نژادی و تشکیل نسخه پشتیبان از مهمترین اقدامات آتی می باشد. علاوه بر این ایجاد بانک اطلاعاتی برای ورود و نگهداری اطلاعات کلکسیون‌های باغبانی به عنوان یک برنامه کلان در سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی مورد توجه می باشد.